

ТРЕТЯ ЧАСТИНА

РАДІСТЬ і простір без краю.

Ранок прозорий вітаю.

Трави в холодній росі.

Сонце в осінній красі.

Гори, що рвуться над хмари,

вогкі луги і отари,

любі дерева й кущі,

ось вам до серця ключі!

Камені, що при дорозі,

пестить рука на порозі

мого нового буття!

Барвами вабить життя.

Здрастуйте, кручі і вежі

в сонця багряній пожежі!

Морок середніх віків

муром замшілим процвів.

Кликали сурми народи

тут у хрестові походи,

і не Батий, не Мамай

переїжджали цей край.

Строгі закони лицарські,

а не погані татарські

владу держав берегли,

їм в підмурівок лягли.

Слово не зрадника-хана,

слово, шляхетником дане,

що не скривити в дугу,

клатлося тут на вагу.

Здрастуйте, замки і брами,

ви, що зрослися з горами!

Вічну хвалу вам сурмить
каменю сіра блакить.
В висі, розкинувши крила,
серцю тепер заступили
сум безконечних степів
білі сніги льодівців.
Вітер до вас хай підійме,
вам розчиняю обійми.
Всесвіт я хочу вдихнуть.
Вгору лягла моя путь.
Простір і воля без краю!
Ранки прозорі вітаю
в свіжості зрошених зел,
в дзвоні веселім джерел.

Мій шлях угору йшов поволі,
привівши до гірських лугів.
Бреньчали десь стада, а долі
димчастий Фрайбург мерехтів.
Застигло все у дивній тузі,
а сонце вересневих днів
стояло на вечірнім прюзі,
і в дальніх вікнах пломенів
його холодний, пізній промінь.
У той от час — чи не вві сні? —
я лицаря в яснім шоломі
узрів на білому коні.
Він стежкою з'їжджав спроквола,
і в такт коню гоїдався спис,
вістрям скерований додолу,
якого він в руці затис.
Щось нагадала ця постава:
в якісь давно забуті дні
у світлій авреолі слави
вже образ цей являвсь мені.
В дитячій книжці з образками
і на картині маляра,
на склі віконнім він у храмі
яснів, як ранкова зоря.
На луг до мене вершник збочив.
Втопив він погляд в далечінь,
долоню звівши понад очі.
А там від гір лягла вже тінь.
Він щось шукав у тій блакиті.
І відблиском його туги

— вечірнім золотом обмиті —
світились дивно там сніги.

Зорив він довго, й голубою
імлюю вщерть налитий зір,
натомлений вже долиною,
відвів від тих далеких гір.
І тут признав я Парсіфаля.
Він мовив: »Там, де крізь туман,
ми бачимо, срібліє здала
снігами вінчаний Мон-Блян,
там світять вежі гостроверхі,
і виникає, мов міраж,
одітий в золото примерхле
мій недосяжний Монсальваж.
Коли ж, простуючи до нього,
у млу беззоряних ночей
конем з'їжджаю на дорогу,
мені зникає він з очей.

Мандрую марними шляхами.
Дарма. Блукаю, сам не свій,
і тільки бачу за горами
заграву незгасанну мрій.
Відкрита там обранцям заля.
Струмиться світло в ній м'яке.
Горить священна чаша Граля,
як срібне озеро гірське.
І хто в той замок завітає,
вступає у Господню рать.
Його те світло осяває,
як незреченна благодать.
Та дехто нетрями дороги
шукає марно, як сліпий.
Не дано кожному від Бога
набігти вірної тропи.
А то ще, стомлений шукати,
вже вершник їде навмання,

не хочачи вже вдалеч гнати
з ним нерозлучного коня.
І враз крізь хащі бризне світло.
Коня спиняє він на мить,
бо — хризантемою розквітлий —
на скелі замок височить.
Веде угору стежка біла.
Моста спускає хтось мерщій.
Чолом і духом прояснілий,
в'їжджає він у царство мрій,
що їх викохують роками,
повивши димом голубим,
і що втілилися в той камінь.
Стає він лицарем святим.
А нам ще здаля споглядати,
як сяє Граль крізь темний бір
там, де вогнем його заллято
шпилі снігами критих гір.
Дивись, як там блакить зоріє!« —
мені він списом показав.
І я побачив, як щось мріє:
чи льодівці, чи срібний став...
Зорили ми оба, й тугдю
нам наливалися серця.
І кликав вітер за собою
у простір... простір без кінця.
Ставала туга нестерпуча.
Вернув я дух мій до землі.
Та тут була порожня круча:
розтанув лицар десь у млі.
Лише останній скісний промінь
на сірім камені блищав,
немов би в золотім шоломі
вояк ще й досі там стояв.
Я знав, що теж піду горами,
що в світлі ясному зірниць

мені відчиниться та брама,
яка веде до таємниць.
І в тузі тій, що все зростала,
що душу залила, мов Ніл,
я став спускатися помалу
вузькою стежкою у діл,
щоб далі й далі йти в незнане
шляхом одвічних мандрівців,
як день і ніч ідуть прочани
полями й нетрями лісів.

ЩЕ можна марити і снить,
що зйдуть посівом родючі зерна,
коли навколо синій сон Люцерна
і фірвальдштеттерська блакить.
Увечорі все голубим
стає: і озера гладінь, і гори,
і небо (як мурманське скло прозоре),
і плине човен твій у дим.
Здається, замкнута тебе
в якусь велику і блакитну мушлю,
де вічний спокій твій ніщо не зрушить.
Не чуєш, як весло гребе.
На гори, що зросли у мур,
недвижне небо сперлося, як стеля.
А он капицею Вільгельма Телля
вітає час минулих бур.
Згоріли дні чужих тривог,
і їхній попіл у глибокій урні.
А ти — пливи у тишині лязурній,
яку розлив над краєм Бог.
Немов життя відтятий шмат
твоя Україна. Скинув ти вериги.
Вітає тут тебе зелений Рігі,
а там оголений Пілат.
Колись ти вчитав з книжок,
що тут скоряв гелльветів Цезар Юлій,
а з берега тобі сміється Флюлен,
і сяє сивий Брістеншток.

Оточена гірським вінцем,
в тім озері, як у священнім Ґралі,

душа на ніжні пелюстки азалій
лягла рожевим камінцем.
Ти на щасливих островах.
Гойдайсь, гойдайсь, пливи, пливи в туман той.
Забуті степ і проводир твій Данте,
і тундр, і тайг далекий жах.
В яким краю тепер твій дім?
Чия то примха, владна і химерна,
тебе повила в синій чар Люцерна,
втопивши в сріблі голубім?
Як на долоні Божий сніг,
весніючи, розтане й зникне час там
і розпорошиться дощем зірчастим
у млу міжзоряних доріг.
І засів той впаде, як рінь.
На вічності ланах зйдуть ті квіти,
що ними знову буде голубіти
років безмірна далечінь.

КОЛИ в вечірньому горінні
погасла далечинь,
було мені видіння
над синім озером маринь.
Молочно-білою рікою
текла досвітня мла,
залюднена юрбою
примар, що крізь етер пливла.
Були відразливі й звабливі
між постатей отих,
і сам я був, мінливий,
одним із привидів легких.
Я знав — бо відгомоном пісні
нам квітло у думках
якесь знання первісне —,
що в Єлісейських я полях.
Без крил буяли ми в серпанку
розмаяної мли,
бо тінями світанку
ми, ще не втілені, були.

І враз стрясла все в білім димі
архангела труба,
що в далях невидимий
трубив з небесного горба.
Потужно туга в ній гриміла,
що душу геть тягла,
туди тягла її із тіла,
де рокотом гуде хвала.
І був то спів, що вабив владно,
що серце розтинав,

звитяжний і нещадний,
і душу в простір поривав.
Збагнув у тузі тій незнаній
те щастя я тепер,
що серафимам дано
в високім крузі горніх сфер.
Я знав — бо в путь одразу рушив —,
мета мого життя
знайти співця, що душу
порвав до іншого буття.
І знав: мене він здавна кличе.
Зближавсь я до примар,
дивився їм в обличчя,
— не в них гримів труби пожар.
На поклик плив я далі й далі,
шукав у тумані.
В стогрому хоралі
труба замовкла вдалині.
В етері шлях простягся ясний,
порожній, без розрад.
І в тузі незагасній
тоді я повернув назад.
Загублений в блуканнях марних,
крізь дивні плив краї,
прекрасних і почварних
примар минаючи рої.
Я тільки знав, що в тому співі
буття найвищий зміст,
бо в золоті розливи
мені простягся він, як міст,
і що співця знайти я мушу,
який заповонив
мені навіки душу
і владно співом затопив.
І там, де млистою сувою
ріка, в якій я плив,

ділилася надвое,
той самий голос затрубив,
та не далеко вже, а близько.
І знову крізь туман
гримів і грізно блискав
і владно брав мене у бран.
І я поплив йому назустріч
тим рукавом річним,
де, як у срібнім люстрі,
димів той самий білий дим.
І я питаю: знайдеш, чи згубиш
ти трубача, який
потужну тугу трубить
у простір ясно-золотий? . .

Враз, мов у ніч, тоді в наявний
я канув світ, той світ,
що видає себе за справжній
і непохитний, мов граніт.

Чотирикутником кімнати
мене він оточив.

І я не міг літати,
я, що в просторах інших жив.
Та спів, почутий в горнім краї,
я слухом ще ловив:
як вітер, що ламає
столітній ліс дубів,
в моїй душі ще владно й тужно
гула, гула ота
мелодія потужна,
та хуртовина золота.

СТРУНКА колона Перемоги,
столиці сумерк гомінкий,
куди стікаються дороги,
і над ворітьми кінь баский
спрямованої в ніч квадриги.
Та у спалахах блискавиць,
мов купи мармуру і криги,
гранчасті куби кам'яниць.
Несуться авта і трамваї,
повітря напоїв бензин,
і місяць, котячись, ховає
у хмари збляклий кармазин.
Мигтять, міняючись, реклями,
у світла оргію, мов крик,
вдирається дзвіниця храму,
який до неї ще не звик.
Театри, кіна і каварні,
що ваблять барвами програм,
дають смішне, дають кошмарне
і квінтесенцію всіх драм.
Та нарікає нарід вельми
на злі часи: »Це ж просто жах!«
І забирає слово Тельман
в кафе, пивницях і шинках.
Хтось замикає грізне коло,
спалахує червоний мак,
і, спливши, часом серп і молот
палає, як прапёрний знак.
Партійні сутички і чвари
і постріли із-за кутка.

Не надлюдину, а почвару
несе на кін подій ріка.

Та вже над хаосом неслави
розкочується перший грім.
Шикуються брунатні лави,
відроджується давній Рим.
Дух партії угору прагне,
як стомоторовий літак.
Перед веде там Ніцше, й Вагнер
їй відбиває марша такт.
Червоні тут і там прапори,
та з чорним знаком білий круг
став колесом прудким істор'ї
усе втягаючи в свій рух.
І, як шаленець у недузї,
все швидше, швидше кожду мить
зубчастий хрест у білім крузі
кружляє, крутиться, мигтить.

СОНЦЕ розгойданим дзвоном
б'є і скликає на сполох.
Полум'ям плеще у шибах віконних,
пащить на колонах
і на піднесених чолах...
Юнаків
розбурені лави
вечір вітає в заграві
ще не народжених днів,
що за обрієм важко гудуть,
в панцері, в зброї із криці;
жахні, яснолиці
потужно йдуть.
І крізь розмарений
злотний туман,
наче троянда розжарена,
квітне в прапòрах майдан.
Натовп гуде і шумить,
як осінній дощ.
І враз заворожена мить —
наче напружились струни:
то, опромінений, став на трибуні
вождь.
Тищу, що все сповива,
рухом роздерши,
він одрубисто кидає перші
слова.
Від серця до серця
перескакує іскра;
з кожних грудей уже прискає
жар, що їх сповнив уцерть.

Ширшими й ширшими колами,
з полум'ям сплівшися, полумінь
далі і далі вирує...
Вже він, володар,
що край відмолодить,
словом потужним і владним
натовп чарує
(звabник чи маг?).
Порухом владним
руку простяг —
і враз, мов розжеврений обруч,
тріснув обрій,
і розчахлися ворота
в край завечірнього злота.
Ген у безмежне відсунулись межі.
В присмерковому світлі
встали антени і вежі.
На різьбляному мрій тлі
він викарбовує постаті,
суворо-багряні і ніжно-блакитні,
що ними майбутнє вагітне.
І враз картину міняє:
бичем починає хльостати,
гнати заблукані зграї
в рідне лоно.
Молотом гупає,
кидає в купу
берла й корони,
строщені трони.
І знов тільки порух єдиний
руки:
і підносяться тверджі камінні,
і метуть хуртовини,
і гуркочуть машини,
що мідяні свої пелюстки
розгортають зеленими крґами;

і співучі мости легкопадними дугами
прошивають простір...

Натовп зчарований слухає.
Всім він у грудях пожежу роздмухує.
Мить —
і вона вже клекоче, мов вир.
Полум'я з кожного серця жагтять,
бурно клубочиться,
аж до трибуни
хвилями захвату точиться.
Наче у дюни,
плеще припливом у виступи стін,
все поймає,
і на тих хвилях шумких впливає,
гордо тримаючи провід,
він,
чаклун-чародій,
ген за розколотий овид,
в царство ним створених мрій.
І за ним,
за героєм ясним,
у безкрає,
всипаючи шлях квітками,
в шалі й нестямі
нарід рушає.

А за обр'ями глухо,
наче вітер-завірюха,
виють-виють духи:
»Ми вже тут;
о, ми люті,
та ще скуті.
Тільки вичаклуй із пут,
визволи на волю,
ми тобі здобудем долю«.

О МЮНХЕНЕ! Немов тюльпани,
прапѳрами у зливах світла
у тридцять третьому завітти
твої балкони і майдани.
Там на Терезиному лузі
під променем Волосожара
скликала натовпи фанфара.
Чорніла свастика у крузі.
І велетенська, важкотіла,
дивуючи гігантським ростом,
Баварії чавунна постать
у чалій пітьмі бовваніла.
У смолоскиповім хвилястім
вогні, у полум'ї здимілім
лискучим злотом блискотіли
штандартів держальна кінчасті,
і юнаки маршерували
в роки, де їм засвітають зорі
й коротким рухом — руку д'горі —
вождя урѳчисто вітали.
І, розшифровуючи руни, —
те трете царство, ту державу
потуги, радости і слави
заповідав він їм з трибуни.
Гримів із гучномовців голос
його на Королівській площі,
де вітер інший вже полоще
полотнища й шумить довкола.
Гримів у Гамбурзі й в Берліні,
зростав, зростав він гураганом,

який назустріч бурям п'яним
весь ошалілий натовп кине.
Неначе води в дні потопу,
шуміли натовпи прибоем,
і вабила новим закромом
в новому зарисі Європа.

Тільки десь у полі глухо
знову вітер-завірюха,
знову демони стовухі:
»О, ми чуем,
ми чатуєм.
Щезнуть доли, щезнуть кручі.
Рвіть прапори на онучі,
буде холод, холод сучий!«

КВІТНЕВА ніч над Данте-стадіоном
сузір'ями аж лускотить.
Ідуть брунатні легіони,
весна прап'орами шумить.
Палахкотять кадильниці смолисті,
немов повстав забутий Рим,
такий, яким він був колись то
під небом вічно-молодим.
На загорільців фанатичні лица
зірчастий ллеться водопад.
Не Рим — Баварії столиця
цвіте, як срібний вертоград.
Повітря барабанний дріб стрясає
і враз урве на мить...
І мертва тиша западає:
лиш чути, як мотор гурчить.
Літак вождя вгорі ширяє круком...
І враз, — обранцеві Творця, —
йому назустріч тихим стуком
дригнули натовпу серця.
І порив кидає в повітря бубни,
плащі, і крики, й прапорці.
Розтялись марша звуки трубні.
Він долю важить на руці.
Ось він у світлі став, метнув перуни.
Бере він серп, прийшли жнива.
І вже з високої трибуни
у натовп кидає слова.
І відповідь на них: »Веди крізь бурі,
збудуймо храм на висях гір!«

I »Te salutant morituri!«
луною котиться в простір.
Нового цезаря на стадіоні,
де навхрест променів мечі,
нові вітають легіони,
потужним кроком ідучи.

А за мурами, у полі
виють біси, виють голі,
як безкрилі кажани:
»Почекайте ще весни,
будуть, будуть буруни.
Будуть, будуть літні спеки,
ще погіємо пащеки.
Трете царство недалеко,
сплине, сплине, мов у сні,
в фосфоричному вогні«.

НА зачарованій горі
спить над безодні темним краєм
валькірія, і сон її
п'ятнадцятий вже рік триває.
Навколо вогняним кільцем
вирує полум'я зловроге,
і тільки сміливий конем
туди проб'є собі дорогу.
Вона копит почує стук,
герой розбудить войовницю,
меча й щита подасть до рук,
пообіцяє вік любиться.
Та, може, скоро зрадить він
і проміняє на Гудруну,
на смертну жінку із долин
оцю безсмертну й вічно юну?

Вже мчить він полем і крізь гай,
де шумом Райн його стрічає,
і не забутий Зарський край
у рідні лона повертає.
Вождеві, жданому здавен
і витуженому роками,
веселий Відень в ясний день
широко розчиняє брами.
Як скромний дім між верховин,
не вславився ще замок жаден,
коли примчався на поклін
сам Чемберлен у Берхтесгаден.
Рев труб градчанський мур струсив
і вождь, сягнувши по Судети,

враз над Європою поплив
жахливим видом комети.
Всі повертаючи права
(аби уникнути дилеми),
добрѣхить віддає Литва
сусідові своєму Мемель.
Та надвое Німеччина
давно розтята коридором;
розшив він край, як борозна,
і сполучив Варшаву з морем.
Він перетяв його, як пруг,
як темна близна від удару,
який у дні страшних наруг
на нього впав, як чорна кара.

Але, заливши всі літа
безчестя променями слави,
встає примара золота
старої Римської держави.
Он ступить на норвезький лід
вона й знесе звитяжні стяги.
Її до себе вабить схід,
де рідні княжили варяги.
В нову, незнану далечінь
розсунувсь обрій їй широко,
той край безмежних володінь:
за води Фінської затоки,
аж до північних димних юрт.
І для Німеччини святої
німецький Зіґфрід чи Сіґурд
стає Іваном Калітою.

ТАМ, де над Зальцбергом синів простір,
стояв він на терасі свого дому
і слухав, як мечі у надрах гір
йому послужливі кували гноми.
Там, над проваллів безглибом стрімким,
виліскуючи проти сонця й білі
від снігу, що здавався голубим,
ясні шпилі навколо височіли.
Ще ранкова від гір лягала тінь
на кам'янисті схили і долини,
і хтось, плащем розсікши далечінь,
зі скелі Вацмана до нього злинув
і станув поруч. А тоді почав
зорити разом з ним широкий безмір.
Здавалося, що, важачи, він клав
народи, трони і скарби на безмін.
І вкражливо він річ таку повів:
»Ти Царство Духу збудувати хочеш?
Вже з-над тих гір, немов з-над олтарів,
твій крик у всесвіт котиться пророчо.
Немов мара, воно із мли встає.
Та чи ж не молилось ми щодня марно:
»І да приїдет Царствіє Твоє«
і чи не чинимо діла безкарно?
Дві тисячі років чекає люд,
витужує те царство. Але все.
Осяяне чарівним блиском злуд,
воно в його уяві лиш існує.
Бо чи ж не є примарою все те,
що похопити зір твій неспроможен?

Поглянь: те мерехтиво золоте,
для ока зримий світ — твое підложжя.
На непохитний ґрунт його, як на
твердий граніт, нога твоя хай ступить.
Он там горить скарбами далина,
і царства в ній — як самоцвітів купи».

Він змовк, повітря за щоки набрав
і горам дмухати почав на чола.
Той вихор їх поволі розсував
і роздимає все ширше видноколо.
І попливли, мов риби до мереж,
і заряхтіли маривом блискучим
дахи, церкви, шпилі високих веж,
укриті виноградниками кручі,
плющем порослі замки на горі,
луги, садки, лани благословенні,
повиті чадом фабрик димарі,
стада і люду юрби незчисленні.
Провадив далі гість: »Не є це сон,
мрій марнота! Все зчислиш ти достоту:
залізо, крицю, камінь і бетон,
рухомий інвентар людей і скоту.
О, ні, я не пускаю блахмана,
як Той, що царства вам не дав донині.
Дивись: тобі кажу я просто: »На!«
Будь над усім володар-пан єдиний.
Ти, як Мойсей, створи безсмертний міт.
Чи ж нарід твій не є найвища раса!?
Дається їй опанувати світ,
бо решта — то драглиста маса.
Рука, що взялась за держак меча,
нехай строптивного раба навчиться
упокоряти посвистом бича
(хай римська вам згадається вовчиця!).
Надлюди ви, півбоги-владарі,
що вимріяв їх смілий Заратустра,

і досі ще невиданій зорі
могутнім маршем ви йдете назустріч.
Веди, немов Ісус — але Навин,
а не Христос — ті раті до звитяги,
і до твоїх похиляться колін
багнети, берла, голови і стяги.
Хай твій спрямований у бурю чвал
не спинять підлюдеків плачі й прокльони,
коли від труб страшних культури вал
затруситься, як мури Єрихону.
О, тільки вичаклуй з залізних пут,
з безодні визволи закутих духів,
— і зазвучить така музика тут,
якої світ ніколи ще не слухав.
Міси, як майстер глину, людську твань!
Збудуй рабів руками горна й домни.
Не кладучи змаганням гордим грань,
безсмертним увійди в віки потомні!
Так поширюючись, кінець-кінцем
усю в пурпурах пещену Європу
той обрій щільно замкнутим кільцем,
немов залізним обручем, охопить.
Збагнеш ти хутко розумом швидким
і чисел магію, і чари цифер.
Він твій, той світ, речей гранітний Рим,
що володіє ним до дна Люцифер».

Так переконливо він промовляв,
мов бачив всіх речей коріння,
і на лиці прекрасному лежав
немов би відблиск перших днів творіння.
Потужним подувом, як вітровій,
навколо дмухати почав він знову,
і образів нових іскрився рій,
бо далі й далі роздимувався овид.
Було це так, неначебто бальон
дитина, бавлячися, надуває,

а він, прибравши неба синій тон,
росте, росте без міри і без краю.
Ось барвами веселки він заграв,
як банька з мила. Визрів у натузі
і раптом з лускотом гучним — пропав.
Весь безмір скорчився в тісному крузі.
І світ звичайним став на ока кид:
десь череду ганяли волопаси,
знов обступили гори краєвид
і в нім самотню постать на терасі.

ОЧАМИ хижими з пратьми віків
знов дивиться на нас днедавнє.
Росте ріка, гуде вода в ній,
гуркоче глухо рокотом років.
В огні і вихорі грядуть часи,
доба жорстока і почварна,
не Метерлінка, а Верарна.
А ти жажне тавро її неси.
Ось піднесе тобі до вуст трубу:
труби її страшні фанфари,
її заграви і пожари,
терпку весну, стократ хмільну журбу.
Вже розтинає вітру дикий спів
життя ще не початий простір,
гуде, гуде в невиннім рості
і душу рве на сто шматків.
Хто запалив безмірну далечінь?
То не прадавні світять зорі,
— то падає на тло істор'ї
твоя страшна і велетенська тінь.

ВАРВАРІВ рать навісна, пожадлива і стоязика
навалом сунула знов на квітчасті простори Геллади.
Поле і гори гудуть від брязкоту зброї і крику.
Лізе строкате, страшне, рябе, перемішане стадо.

Але на чатах стоїть чуйна, невсипуца варта,
знає, що вище за все, за все на великому світі
горді прекрасні Атени і рідна, укохана Спарта,
радо віддасть їй життя, яке забуяло у квіті.
Лютий, ворожий прибій у щит ударяється мідний.
Вкопаний став Леонід і боронить свої Термопіли.
Грекам у вуха ревуть уже смерти труби побідні.
Небо Спарти в очах їм сотнями сонць зажаріло...
Сонце, тресвітле, страшне, яке ще перед віками
Греції сині моря одягало в шкарлатові шати,
сонце, щодня золоте, неблаганне, те саме,
вічні сніги у багрець одягає і пестить Карпати.
Мужність безсмертна і тут. А радість і туга без-
мірні.
І на цих скелях крутих проміння різьбить золо-
тисто:
»О, перехожий, стривай! Сповісти Україну, що,
вірні
гордим її заповітам, тут полягли ми всі триста!«

НАД парком Саксонським кудлачиться тїнь,
розмоклою ватою небо нависло,
і буднів безбарвних потовчену рїнь
на берег пологий викочує Висла.
Зазнавши розради останньої чар
і серце, що билося темпами марша,
улюбленій Вільні принісши у дар,
у Вавелі спить упокоєний маршал.

Та кроком щоденним простує життя,
і байдуже в барах бреньчать віольончелі,
а скрипка вславляє примарне буття,
і тістка найліпші в каварнях Лярделлі.
В молочнім тумані, в білявій імлі
колишеться сонце колишньої слави,
в якому кохались колись королі,
і вітер веселий гуде по Варшаві.
Ні чорне залізо, ні сірий бетон
готичного пориву не переможе,
бо сниться столиці ще давнішній сон
і простір широкий од morza do morza.
А з паном Твардовським вигадливий чорт
чаклує й ворожить у замку високім,
і чорт, елегантський, як денді, як лорд,
Європу вимірює цап'ячим скоком.
Малює чорнилом на білій стїні
двох коней баских, прудконогих, як вихор.
Сїдлають, сїдлають і мчаться страшні
два вершники в північ морозну і тиху.
Летить з-під копита спорошений сніг.
Пиху і відвагу плекаючи панську,

Твардовський несе́ться й прискоро́е біг:
із Кракова в Ломжу, із Ломжі до Гданська.

А там уже крути́ться свасти́ки знак
у білому крузі над кожним порталом.
Кінь дибки стає, і, червоний, як рак,
пан згорда шпурляє своє »Nie rozwalam!«
Та вже неспроможний спинити коня,
у буйнім запалі шукаючи ради,
він скаче наосліп, летить навманя
у чорну, як прірва, у мертву баляду.

Подумай про п'ятий трагедії акт,
о пане Твардовський, чарівнику-пане!
Навіщо зв'язав тебе з чортом контракт?
Куди ти женешся у далеч багряну?
Який там на тебе чатує кінець?
Хоч біси коря́ться людському за́кляттю,
та щойно наді́йде лихий рече́нець
— і майстра вони роздирають на шмаття.
Невже ти не знаєш у темному сні,
що кінь твій баский, на якому ти скачеш,
лише намальованим є на стіні?
Невже ти не тямиш? Невже ти не бачиш?

ПРЯДУТЬ хапливо злої долі пряжи,
аж веретенця скачуть у руках,
і вже ридають-плачуть Андромахи
по селах і містах.
У кожнім граді Гектор покидає
дружину й дім — чи не на все життя? —
і на яснім шоломі грива має,
лякаючи дитя.
Та жінчині не вдержать марні сльози
рокованого присмеркам бійця,
бо вже доносить вітер крик погрози
і ржання жеребця.
Спішіть назустріч ярісним Ахіллам
легкою здобиччю лихої мсти
і ницьма падайте чолом похилим
волоссям прах мести.
Пригорне всіх загальна братська яма,
і зганьблених не урятує тіл
спізнiлий плач безсилоґо Пріама,
лобзаючого діл.

ОНДЕ битими шляхами,
он розлогими степами
легіони рушили у путь,
вслід за Цезарем на схід ідуть.
Танками поля він оре,
буйний вітер рве прапори,
бурять авта сиву каламуть,
а вождеві хліб і сіль несуть.
Київ, Вінниця, Лятичів,
кожне місто жде і кличе.
Вже йому не чинять перепон
ні Дніпро, ні Дністер, ані Дон.
Ставить навіть на Ельбрусі
прапор переможця Руси,
і йому, що творить другий Рим,
піддається митий морем Крим.
Він усе хапає наспіх —
і Азов, і синій Каспій.
Вже йому з гнилястих жовтих вод
шле Поволжя випари болот.
Слава Цезареві, слава!
Тисячу років держава
буде квітнути, рости й рости
та народи вести до мети.

Але в полі, в полі глухо
виють біси висловухі,
в лиця дишуть заметіллю,
снігом сиплють, наче сіллю,
в очі, в очі, в очі,
в чорний морок ночі,

крильми мають, мають
і співають, і співають:
»Сили куті
ти розгнуздав,
сили люті
як титан —
і не ти вже пан.
Горе, горе!
ти розгнуздав
гураган,
і Ормузда
зборе, зборе
Аріман«.

ВЖЕ минаємо Поділля
і лани родючі та рясні.
Як знайома пахне зілля!
Тут текли мої дитячі дні,
що полинули, мов птиці,
у років незнану далечінь.
Немирів, Вороновиці...
Тут ще досі ваблять липи в тінь,
тут бродив я в очереті,
тут я рибу сіткою ловив,
найсолодші на плянеті
кавуни їв і »фіялку« пив.
Оживають тут далекі
спогади, а он і клуні дах,
де гніздилися лелеки.
Хлопцем я гасав по тих горбах.
О, яким він був високим,
цей паркан і той зелений тин,
а тепер, як гляну оком,
буде він мені лиш до колін.
Он палац, камінні мури...
Стали речі всі такі дрібні,
наче хтось у мін'ятурі
їх показує мені.
Та не місто це, а дебри:
церкву наче зруйнував Мамай,
стропи хат стирчать, як ребра,
бо тут справжній большевицький рай...
Труп паленого сморід
Гумань кутає в гарячий чад,

і крізь нашу в'ялу змору
витко плине він, як чорний гад.
Але в полі вітер свіжий
мертвий дух наш робить молодим.
Вже ми кидаєм Ладижин.
Простір поля робиться рудим.
За родючими ланами,
де лисніли золотом снопи,
зарябіли перед нами
в літнім сонці спалені степи.
Сонце Кіровград полоще,
визволений з рук червоних банд.
Кіров сам лежить на площі —
безголовий, бронзовий гігант.

Під нежданими дощами
шлях сарматський наче черв розпух.
За розбитими мостами
у диму пожарів Кременчуг.
Далі в давнім сяйві слави
між церков розвалених без бань
усміхаються сади Полтави,
віддзеркалені в воді ковбань.
Над горою, серед лісу
струнко підіймався монастир,
а тепер гора та лиса,
гола, гола, як голляндський сир.
Хто той монастир споганив,
біля врат набоїв наложив,
оселив там уркаганів,
а потому стіни розвалив?
Тільки церква дерев'яна
Кальнишевського, чортам на жаж,
височіє, мов осанна,
і співає вітер в куполах.
Як святі місця почав ти
оглядати, зазирни в собор:

там лежать побиті авта —
паadlo покалічених потвор.
Але людові розраду
ми несемо на вістрях мечів:
відновляється обряди,
що загасли в темряві років.
Вже викопується дзвони,
що в землі лежали двадцять літ,
і несуть жінки ікони,
що у сховища складав повіт.
Божу службу гучно править
знов священик. Молиться нарід,
Як у дні старої слави,
тягнеться містами хресний хід.

Біля шведської могили,
де я сірим вечором гуляв,
пан мені зустрівся милий,
що на пальцях ямби скандував.
Це була така прикмета,
по якій не міг я не признати
в незнайомому поета,
і відважився його спитати:
»Хто Ви?« Відповів він: »Пане,
Ви не пізнаєте, бо вже ніч,
Котляревського Івана,
що Вергілія затяг у Січ
і в козацькі шаравари
зодягнув троянців і римлян«.
Відказав я: »Ваш товариш
Данте вів мене крізь той канкан,
що його танцюють біси,
крізь те пекло, де царем шайтан.
Я його зустрів у лісі,
і мене повів він крізь туман.

Тож тепер до Вас у мене
просьба, бо не спатиму ночей:
поведіть мене в геєнну
Вашу, у яку ходив Еней».
Мовив він: »За браком часу
я не можу стать проводирем,
бо організую маси,
тисячі розв'язую проблем.
Але я мого героя
Вам даю, щоб він Вас поводив
по геєнні, до якої
він, сердешний, сам колись ходив.
Він же парубок моторний
і хлопчина хоч куди козак.
Радо пройде шлях повторний.
Він є »ост«, по-нашому — східняк.
В таборі живе цей воїн,
представник найнижчої із рас.
Їдьте Ви до Лозової,
там він сам зголоситься до Вас».

Тут поетові спасибі
я від серця щирого сказав.
Із-за хмари місяць вибіг,
і поетів привид враз пропав.

О, дні дзвінки звитяг і слави!
Позаду нас уже Полтава.
Над поганню змиршавілою мас
панує найдобріша із рас.
Он Черноглазівка, погане
село, де море, море твані.
Там на горі високий панський дім.
Був панський він, та занепав зовсім
і вже у зелені не тоне.
Давно потріскались колони.

Колись був парк, але безслідно зник,
коли запанував там большевик.
Тут квітли рожі і лілеї,
лишилась стежка від алеї,
що крізь пустар лягла, мов чорний струп,
до озера, де пухне кінський труп.
Десь на горі — вже зболотілій —
сторджать простір скоростріли.
Мов дерева, що здерта з них кора,
голісінька гуляє дівтора.
І забирають по дворах мадари
все те, що не донищили пожари:
дрова, і свині, й гуси, і взуття,
столи, стільці й машини до шиття.

Авта котяться в дощі і сльоті,
смачно їх засмоктує болото.
Суне все навалою на схід.
Вже калюжі криє перший лід.
Загрузають глибоко колеса,
їдеш три версти годин із десять,
і ведуть полотнища шляхів
в неосяжні безміри степів.
Он і місто, всюди твань морями,
через вулицю лягли мостами
звалені великі дерева.
Це прокляте місто — Лозова.
Там руїни, а хати бездахі
мов би вдягнуті в подерті лахи.
На базарі пагорби сміття,
що в багні рятують нам життя.
Бачу, хтось там, щоб не потонути,
у високі чоботи узутий
спритно скаче поміж тих баюр
по тих острівочках кучугур...

Обминувши всі ковбані в'юнко,
раптом ставши, витягся він струнко,
спритний і обсмалений, як чорт,
і відразу склав мені рапòрт:

»Мене послав шановний панус
Негг Котляревський, що водив
мене колись по пеклі за ніс,
і Вашій ласці доручив.
Піддайтеся моїй опіці.
Скуштуєте Ви сочевиці,
яку я вже півроку їм.
Не в моді каша там гречана,
ані вареники й сметана,
і в очі б'є пекельний дим.

Мені б борщу й пшениці куль би,
тоді б я з голоду не дох.
Та де! Дають лиш мерзлу бульбу,
червивий вже обрид горох.
Охляв я на німецькім харчі,
але снаги мені ще старчить,
щоб бути Вам проводирем
і вести крізь вогонь проклятий,
щоб фарб Ви там могли набрати
для ще не створених поем.

Звитяжно у далекі далі
державну держите Ви путь.
Та на зворотний бік медалі
пора Вам оком позирнуть.
Коли до пекла дух Ваш прагне,
itinerà нам треба *magna*
і *magna flumina* пройти.
Отож рушаймо з Вами *ambo*.
Зі звички буду тільки ямбом
Вам баналюки я плести.

Та й то лиш чотирисоповим:
пан Котляревський ним писав,
коли мене він славословив,
коли гексаметр занедбав.
Строфа — мій віз, рядки — колеса,
і тих коліс у воза десять.
Їх ритмом-ободом стягніть,
мастять їх дьогтем — серця кров'ю
і рими-шпиці яворові
мені крутити допоможть.

Уже не гопака *inferni*
тепер танцюють, а чарлстон,
не почастують Вас фалерном,
та є в них часом самогон.
Кушток як зо дві випляшкуеш,
як з ними бенкет поденькуеш
і в буркоті закендюшить,
miracula перед очима
поплинуть *pubila*-ми диму
і будуть *sanguine* кропить.

З жаху на лоб почать лізи,
в душі біжак проморозить.
Де-Сада, партача-маркіза,
зуміли тут перевершить.
Простіть! Плітик мій заязвився,
бо *ipse*-гоном я налився:
нап'юсь — то й чорт мені не кум,
мені синіше сяє *caelum*,
я зразу забуваю *bellum*
і все тоді беру на глум«.

»Я пам'ятаю ще латину, —
всміхнувся я на ці слова.
— Отож катай, Анхізів сину!
Вона для мене — мов халва.
Часу не гаймо на переклад,

ходімо навпростець до пекла».

»Я бачив муки там чудні,
— відрік Еней, — бо вже там пікся.
Не доведеться з Вами Стіксу
перепливати на човні.

Он по дорозі, де ті верби,
Вас поведу *in medias res*.
Її сторожить тільки Цербер,
той триголовий лютий пес».

І от шляхом пішли ми битим.
Була там загорода, й звідтам
рев долинав. Гукнув Еней:
»А трястя би тебе трусила!
То ж е ота нечиста сила,
що в пеклі стереже людей».

Угледів я тоді потвору,
що триголовою була,
і гавкали три паці хором,
з них слина з лайкою текла.
Одна з них басом по-німецьки
так лаялася по-мистецьки,
що й соромно переказать;
кричала »Schweinehund« і »Scheisser«.
По-нашому, як не старайся,
не віддаси усіх заклять.

А друга, мов хотіла зжертти,
щось по-мадярському ревла,
кричала: »Diszno kutya! Sertes!«
І по-румунськи третя, зла,
на нас торохкотіла: »Dracu!«
Стояли ми, як небораки,
вона ж: »O, porcule, magari!«
Вирячувалися три пари
очей отій лихій почварі,
а паці рявкали: »Гар-гар!«

Але Еней не стратив нервів:
в німецьку пащу, як мастак,
шпурнув бляшанок п'ять консервів;
в мадярську, вилаявшись так,
як лаються у нас в Одесі,
запхав сигар пачок із десять.
Румунській, що весь час: »гав-гав«
і ні на хвильку не вгавала,
бо і собі чогось жадала,
він тільки дулю показав.

І скориставши з тої миті,
як пес дурний бляшанки гриз,
смачними шпротами набиті,
шмигнули швидко ми за хмиз,
що купою височивсь обіч.
Ми псові не дались на здобич,
позбулися всіх трьох причеп
(бодай їм язики пов'яли!),
на них п'ятами накивали
і подались на тихий степ.

»Дивіться, ось уже наш табір!« —
сказав Еней. Навколо дріт
колючий тягся. Діти й баби
юрбилися біля воріт,
своїх людей там виглядали,
чоловіків, батьків шукали,
які потрапили в полон.
Не запитавшись у сторожі,
ступили ми за огорожу,
і не було нам перепон.

Там скрізь розкидані лежали
зчорнілі, бряклі стовбурі,
і мовив я: »Тут дров чимало,
їх вистачить на зими три.
Які колоди довжелезні!«

І рік Еней: »Це миттю щезне.
Щоб ліпше оком огорнуть,
вдягніть но Ваші окуляри.
Не дрова то, а трупи. Зараз
у спільну яму їх шпурнуть.

Щодня від голоду й морозу
у нас вмирає п'ятдесят.
Небіжчиків (пробачте прозу!)
товариші позбавлять шат.
Навіщо ж мертвим ті одежі,
коли вже не дошкулить нежить!
Он у всі сторони стирчать
мерцям заляклі ноги й руки:
прийдеться чобітьми пристукать
і все рівненько притоптать».

В кошару ми попростували,
яка скидалася на морг.
Там продавали й купували,
точивсь таємний, тихий торг.
»Як труп ще теплий після смерти,
йому нирки, печінку й серце
виріzuють. Вони смачні.
Голодний люд, на все він ласий,
на цигарки міняє м'ясо, —
так пояснив Еней мені.

—Все причандалля, непотрібне
вже нам самим, ми, козаки,
даруємо братві безхлібній.
Навіщо нам оті нирки,
на біса серце і печінка,
коли вже не полюбить жінка,
коли прийшла до мене тогс,
коли вже не подамся в Крим я
і вже не грітиме у тім'я
ні ясний Геліос, ні Хорс?!«

А я на це: »Як по пустині
пекельній Дант мене тягав,
то не робив з усього кпини,
а річ поважно трактував«.
»Була у Данта інша вдача, —
сказав Еней. — Зірками значив
шляхи він. Вас носив бурун.
Дант малював на стінах фрески,
а я даю лише гротески,
бо я — пустотник і жаргун.

Та правда тут і там та сама.
Дається тільки різний сос.
Тож відчинімо правді браму!
За неї піду я на стос.
Про істину одному дано
вістити боем барабана
і гласом труб. Та інший гарт
у тих, що, мов сова у літі,
на глум беруть усе на світі,
і зброя їхня — гострий жарт.

Не буде нас носити вихор,
як вас за гори і ріку
носив, немов засохлий віхоть.
Та піде все в нас по шнурку,
або, як чехи кажуть, hesko.
Не є це епос, а бурлеска,
burlesca tragica; тому
все має бути, як у фарсі,
чи, може, як на дальнім Марсі.
Тож не трубитиму в сурму.

Припас я милиці-ходулі,
які сягають вище хмар,
де, забезпечені від кулі,
ми попрямуємо в кошмар...«
Як милиці припасували,

зіп'ялись ми й пошкандибали,
у вись, мов велетні, зросли.
Вгорі, над головами сонце,
внизу, між хмар — ясні віконця:
червою люди ген повзли.

Був кожний крок верстов із десять.
Всі смерті від вогня й меча
я нотував на маргінесі
мого діравого плаща.

Скидавсь чортячий писк на песій,
десь правилося чорні меси,
нам невидимі в чорній млі,
на честь сеньйора Веліяра.
Мов гураган, гули пожари,
роїлось пекло на землі.

Коли я до Дніпра дотюпав,
побачив я, що під мостом
повішені гойдались трупи,
мов продавалися гуртом.

»Гойдаються там партизани
і почорнілі, мов цигани,
висять для остраху людей,
щоб дати наочний приклад кари,
щоб не тікав у жито нарід«,
— так пояснив мені Еней.

Біліли за дніпровим плесом
хати, мов купи печериць.
Звідтіль на царину есеси
зганяли баб і молодиць,
що по-несвітськи голосили;
шикуючись під скоростріли,
малих тримали немовлят.
Кричали діти: »Мамо, де ти?!«
Строчили швидко кулемети,
і нищилось по ряді ряд.

Спитав я: »Чи ж ведеться війни
проти жіноцтва і дітей?«
(бо подив мій зростав постійно).

І відказав на це Еней:

»Так дівтора невинна гине,
бо викорінюють родини
тих, що, покинувши хати,
пішли у вольні партизани.
Отож, немов з наказу хана,
все має трупом полягти.

Кого охота підмиває
до лісу дати стрикача,
той знатиме: відповідає
за це все кодро втікача«.
І з подивом, що ріс безмірно,
я мовив: »Є це неймовірне.
Коли здається все в полон,
то звідкіля ті партизани?
Бо вже червоного корану
зрікаються, як забобон«.

»Щоб добре справу розкумекать,
рушаймо далі у простір«,
— сказав Еней. І, мов лелеки,
чолом черкаючися зір,
попростували в степ ми дикий,
переступали через ріки,
події сповнені поваб,
жорстокі і страшні часами,
які точилися під нами,
згори хапаючи, мов жаб.

Отак ми на село велике
в степу широкім набрели.
Такі злинали звідти крики,
що нам аж вуха загули.
Не тільки люди, — пси і свині,

коти, качки кричали: »Гинем!«
Село те німці й полякї
широким колом оточили.
Полякїв бо приголубили
всепереможні вояки,

за те, що досвід мали давній
в паціфікації вони,
діла доконували славні,
людей топтавши і лани,
з повітів молодь забиравши
і по в'язницях катувавши.
Чоловіків під скоростріл
зганяли вояки у купу.
Їх оберталося на трупи,
і плив з-під них кривавий Ніл.

До клунь замкнувши баб із дітьми,
солому, складену кругом,
щоб засвітити їм у пітьмі,
підпалювали сірничком.
Палахкотіли ті багаття,
і лопотіли, мов латаття,
там полум'ясті язика,
що жаром прискали, як просом.
Ревла худоба стоголосо,
вилущувались кістяки.

Сказав Еней: »Забили німця
в околицях цього села
якісь бродяги-проходимці.
Тому то вогняна мітла
змете, не полишивши слїду,
село. Хоч правди діти ніде:
знайшовсь забитий німець там,
та люди Богу духа винні,
бо може й трупа хтось підкинув.
Але платити тра життям.

Набравшись досвіду і гарту,
селяни наші хитруни
скрізь на дорогах ставлять варту,
що визирає з далини
гостей непрошених, і скоро
ген над шляхом закурить порох,
усі біжать, у казани
б'ють на сполох, у сковоріди,
женуть, до лісу давши ходу,
корови, коні, кабани.

Ідуть у вольні партизани,
живуть, як прадіди колись,
воліють бути як цигани,
аби не шинкою спектись.
Все потім лучиться докупи,
і так росте поволі УПА...»

Борами чорними Волинь
зустріла нас, коли ми далі
пішли. За ними місто Малин,
де ми почули зойк рабинь.

Там церква, полум'ям пойнята,
тлумйла крики гомінкі,
і не вгавали вопіяти
в тій церкві матері-жінки.
Гатили-гупали у двері,
трощили об каміння череп;
ковтаючи вогонь і чад,
пестливо лизані і жерті
шпаркими язиками смерті,
в хустки вгортали немовлят.

Перезирнувся я з Енеєм
і вже нічого не питаю.
Та мовив він: »О, щось лихе їм
в майбутнім Бог наготував,
страшну завівши відплату,

коли дав волю лютувати».

Вогонь то є старий звичай,
то не закон жорстокий джунглів.
Частину Другу Нібелюнгів
з років дитячих пригадай.

Ми далі йшли й постерігали,
як на мінований пустар
жидів сотисячами гнали
з усіх околиць і кошар.
І стогін посилала звідтам
земля, роздерта динамітом.
А то дідів, жінок, дівчат
розстрілювалося пачками.
Скидали трупи всі до ями
і долучали немовлят.

До Бога простягав долоні
жидівський люд, ревів, як бик.
Ніхто не чув його агоній,
і аж під хмари нісся крик.
Він, як на древньому Сінаї
Мойсей, волав до Адоная.
Не знав він, що живе в добу
немилосердних ліквідацій
тих або інших рас і націй,
і з розпачу сурмив в трубу.

Робітників із України
везли в вантажних поїздах,
де, позамикані, мов свині,
вони товклись, як у хлівах.
Три тижні їх маринувалось,
тоді з вагонів вигрібалось
гній, кал, блювоту і мерців.
Живі десь за колючим дротом
тинялись: кожний був фактотум
в полоні чорних, мертвих днів.

Небавом ми, ходи наддавши,
до табору знов доп'ялись,
і був то знаменитий Авшвіц
(як би віддав його колись
чітко графікою Нарбут!).
Над ворітьми був напис: »Arbeit
macht frei« і лаявся: »Psia krew!«
якийсь поляк; казав: »До неба
ви вирости, ta czego trzeba
вам, дурням, вищим від дерев?!«

Ми, не зважаючи на злого
лайка, на милицях своїх
переступили через нього,
збудивши тим загальний сміх.
В пасматих одягах чимало
всіляких в'язнів там шугало.
І пояснив мені Еней:
»Тут кутники понашивали
зелені тим, що грабували
і обкрадали скрізь людей.

А чорні тим, що утікали
від праці. Фіялкові тим,
що біблію коментували.
Он емігрант, той з голубим.
З червоними — то бандерівці.
Жидів, покірних, як ті вівці,
зоря вирізноє з усіх.
З кутом рожевим педераста.
Партійці ж керівної каста,
ті ходять в білому, як сніг«.

І щоб я добре все второпав,
Еней досвідчений повів:
»Сюди з усіх кінців Європи
шлють жидову-багатирів.
Їх не ведуть до буцегарні,

ведуть їх митися до парні.
Не воду, газ пускає кран.
О, купіль то є давній спосіб,
що вдосконалювався досі.
Ним Ольга нищила дровлян.

За півгодини все є мертво.
Гаками стягши всіх до куп,
в великих печах палять жертви,
кладуть полінами до груб.
Так гештапівцям менший клопіт,
бо розгрібають тільки попіл,
де є до чорта дукачів.
Збирай — аби лише охота —
коштовні камні й красне злото
із запльомбованих зубів».

На авті їхали східнячки,
хоч і веселі, та сумні.
Горіли очі від гарячки,
а з уст летіли їм пісні.
І я спитав: »Куди, дівчатка?«
І відгукнулось: »На колядку
туди, де не росте трава.
Мабуть, ми дуже недокровні:
нас виряджають до газовні,
бо вже хворієм тижнів два«.

Там, не зажурені ні трошки,
в квача гуляли хлопчаки,
і грав один з них на »гармошку«,
ногами втоптував піски.
Сказав Еней: »Ці хлопці звикли
до всього. То дорослим приклад.
Їм завтра заштрики дають,
бо діти зайві: хочуть жертви.
Байдужі до життя і смерти,
вони з усмішкою помруть.

Погляньте: мов страшне мemento
чорніе там двадцятий бльок,
де робиться експерименти,
де в різні способи жінок
чужинних рас стерилізують
і плідність власних рас форсують
на дослідах. Большевики
ліквідували нас, як клясу,
— тут ліквідують нас, як расу.
Стискаймо мовчки п'ястуки.

Струснімо порох з наших лахів:
чкурніть но далі, мов факір!»

І ось, примандрувавши в Дахав,
почули дзенькіт ми сокир.
Ціпком угору гнаний в'язень
на дерево високе влазив,
співати мусів там, як птах;
а ґештапівці реготали,
гіллясте дерево рубали,
і раптом граб піднятий — бах!

і в'язня чавив на медузу
своїм незважним тягарем.
Еней стояв, гриз кукурудзу
і говорив мені тихцем:
»Цей табір — то веселий табір;
щоденна їжа там »кольрабі«,
але вигадливі кати
всіляко дбають про розвагу:
рабам то сечцю гасять спрагу,
то чешуть вилами хребти.

Погляньте, онде що намислив
якийсь ґештаповець-жартун». Сидів,
прив'язаний до крісла,
раб-неборак, його пустун
зливав водою на морозі,

і бурульки, мов патли кози,
звисали вниз. То був черкес.
В величній позі фараонів
скидавсь на статую на троні
той заморожений Рамзес.

Ще бачити нам довелося,
як в'язневі, що не постриг
занадто довгого волосся,
здіймали з черепа моріг:
соломою, щоб укарати,
смалили голову кудлату,
мов кабана. Сказав Еней:
»Тут звичай той, що на Україні
поширено лише на свині,
застосували до людей.

А онде бачите газовні?
Неначе храми сатані,
такі прилизані назовні,
такі чистенькі, чепурні!
Чи ж не іронія то долі,
що, перемучені в неволі,
газовні ті святі отці
під батогоми будували
і власним потом поливали
попи-священики й ченці!

Як у всесвітньому масштабі
кортить побачити Вам зло,
в мавтгавзенський простуймо табір,
поки ще сонце не зайшло«.
Побавив нас, як птиць у вирій,
Мавтгавзен. В присмерку він виріс.
Там комином забовванів,
у хмари вдершись, крематорій,
що душі в'язнів аж під зорі
видмухував клубком димів.

Везло вже авто тягарове
туди жидів під плач і рев,
немов відпади таборові:
голісіньких Адамів, Єв,
худих, маленьких Євенток,
як Мінотаврові податок.
Були набиті густо там,
немов сардельки у коробці,
старі жінки, дівчата й хлопці.
Стояв від них гармидер, гам.

Сказав Еней: »Смерть у пурпурі
гряде... Тікає жид, мов щур,
бо знає: всім тепер »капурес«.
прийшов, немов чума, »шварц юр«.
Онті — направо гляньте — самі
уже собі копають ями
і ждуть, лягаючи до них.
Ось-ось гештаповець нехитрий
стріляє жидові в макітру
і той — лише ногами — дриг.

А онде авто з чорним гмахом,
у техніці це новина,
удосконалений винахід.
Той гмах — газоня чепурна.
Отож людей не треба й везти,
цей спосіб е der allerbeste.
Як мавзолей — той самоход.
А вивантажуючи, трупи
не кидають безладно в купу,
бо треба зазирнути в рот.

Сортуючи, кладуть окремо,
у кого золото в зубах.
А решта — то не є проблема,
хай спочива на смітниках.
Як сплять, вигребуть у джки,

посиплять попелом доріжки.
Як ні — на виробі підè
ота дебела людська шкура,
на рукавички, абажури,
бо тут — ніщо не пропаде.

В пошані гігієна: сквално,
до ям як тельбухи згребуть,
всьє пильно поливають вапном.
Від операцій люди мруть;
для дослідів, як у вевірки,
їм вирізають мозок, нирки,
і ліки впорскують від ран,
які утищують печалі:
феноль, бензину, ціянкалій,
і евнаркон, і епіван.

Людей, що туга їх притисла,
давно позбавлено імен
і витаврувано їм числа.
Не награвєє їм Шопен
урдчисто марш-фюнебра,
коли їм чобіт трощить ребра.
І раб, спрацьований украй, —
немов прочитана газета,
що надається — до кльозета.
Як бачите, це справжній рай.

Он там, погляньте, гештапісти
завзято грають у футбол.
Здається, грають не без хисту,
та м'яч не скаче їм у гол,
бо м'яч — жидівське немовлятко,
завинуте у пелюшатки.
А он на гострі глазуни
з височини скакають в'язні,
немов пірнаючи у лазні,
і троцаться, мов кавуни.

В цій плясовиці інфернальній
поневіряють людом тим
лихі злочинці кримінальні,
що верховодять над усім.
Такий начальник зветься «капо»,
він здатний очі Вам закапать
смолою. Онде занурив
він жида головою в бочку.
Той кудкудакає, мов квочка,
і бульки по воді пустив.

Ще гляньте на того кретина,
на москаля із Костроми,
якого всі беруть на клини,
на вискочня із царства тьми,
в яким шанують серп і молот!
Коли йому дошкулив голод,
у теплого ще мертвяка
відтяв він удо для почину
і з'їв його сирим без хрину —
тому й глузують з дивака.

Он походжає в однострої
есесівським хлопак, що літ
п'ятнадцять має. Прагне бою
юнацтва гордовитий квіт.

Учора мав він іменини.

Син шефа — Цірайса — хлопчина,
і батько в дар офірував
для вправ стрілецьких тому блазню
в своїй щедроті сорок в'язнів,
щоб той усіх перестріляв.

Учив, як цілитися треба
межй очі, у серце, в лоб,
щоб враз душа пішла до неба,
і захопився грою хлоп.
Держався батько заповіту,

що фюрер дав на вічні літа:
»О, молодь світові на жах
я хочу бачити: нещадну,
брутальну, гордовиту, владну,
блиск звіра хижого в очах«...«

Почули вдалині ми звуки,
мов глухо хтось у дзвін гатив,
пішли на таємничий стукіт.
Там на стільці бідак сидів,
а голова була в шоломі
важкім, залізнім, по якому
гатили дзвінко молотком.
Гули йому страшні удари
у черепі громами кари,
і мозок струщувався в жом.

Пішли ми далі й до барака
дійшли, де гнили харпаки;
були страшні ті небораки —
сама лиш шкіра й кістяки.
Вони звивалися, мов черви.
Сказав Еней: »Це людське стерво,
барак цей зветься тут »двірець«.
Тут скупчили все недолуге.
Звідсіль за межі земнокруга
веде дорога навпростець«.

»Хто ти, егомосцю смердючий?«
— я раптом ланця запитав,
що рану загортав в онучі,
і той, всміхнувшись, відказав:
»Мене хотіли газувати,
та вмів себе я заховати:
чотири ночі і три дні
просидів в ямі виступовій
і вийшов, бачите, здоровим,
хоч був по горло у багні«.

І закликаючи простори
днів незліченних і років,
згадав я вірш П'єра Дебора,
що тихо в спогадах бринів:
»Прийдуть щасливі покоління,
їм квіти у п'янкім тремтінні
закуряться, мов тиміям.
Наситять пахощі повітря,
і мрійний вальс музика вітру
війне в обійми вечорам«.

І справді вальс ми враз почули,
вальс із »Веселої вдови«,
і в бік музики завернули.
Енея я штовхнув: »Диви!«
Там шибениці височіли,
але такі святочно-милі,
мов прибрані в день іменин;
були прикрашені квітками
і кольоровими стрічками,
вінками айстрів і жоржин.

Сказав Еней: »Це милі жарти,
то вішають утікачів,
що тої чести і не варті,
бо утікали з таборів«.
Гер Бахмаер скінчив промову,
сказав своє повчальне слово,
і має вішати не кат,
а один одного ті в'язні.
Останній не втече від казні,
бо сам собі він зробить мат.

Заряджено все урочисто.
Повитий квітами мотуз
уже не зашморг, а намисто.
Покликано на бенкет муз.
Із страти Бахмаер поему

створив. Вінчають діядеми
із рож утікачів. Дави!
»Гойдайтесь плавко і тихенько« —
наспівує під лірний бренькіт
вальс із »Веселої вдови«.

»Росте, росте у німців сальдо,
росте на користь ворогів.
Подаймося до Бухенвальду.
Там я також три тижні прів.
О, спогади ті незабутні
лишилися на все майбутнє.
У вигадках своїх були
керівники там геніяльні,
а вчинки їх сакраментальні,
бо й мертвих реготом трясли«.

Ми в Бухенвальд пришкандибали
і там узріли бідака,
що бігав вже хвилини чимало
все дзигою кругом кілка.
Хто вигадав ту дивну кару?
А з другого валила пара:
на прикру гору він збігав
і вниз котився горбчаками,
немов би був Сізіфів камінь,
бо все те сто раз проробляв.

Там, де було все голо-пусто
і в жовтих розсипах піски,
білили качани капусти.
»Таж то є голови людські!
Закопують на дві години
по шию тих, що в чомусь винні«,
— гукнув Еней. Почувся рев.
То брали десь когось на муки:
назад викручуючи руки,
людей в'язали до дерев.

З лятрин відром зачерши калу,
мов бараболю по весні,
жидів там пильно поливали.
Один зомлів, тож без борні
залізом розщепляли зуби
і воду ляляли поміж губи.
Жид пух, немов на сонці плід,
все реготалось до гикоти,
бо трискала вода із рота,
коли скакалось на живіт.

»Покиньмо бідних небораків.
Мабуть, гуде Вам голова.
Загляньмо краще до бараків,
бо завтра ж — перший день Різдва.
Подивимось, чи там танцюють,
чи люди Свят-вечір святкують«,
— так намовляв мене Еней.
Сховавши у снігу ходулі,
в барак ми шостий завернули,
де хтось співав, мов соловей.

Струнки пишались там ялини,
на них горіли вже свічки.
Повнісінько було в хатині,
зійшлись пани і батраки.
А між вогнями золотими,
поміж ялинами отими,
помежи кожними двома
висіло по одному в'язню.
Скидавсь той макабричний празник
на те, що бачив Брут Хома.

І я, звернувшись до Енея,
казав: »А чи не є це сон
і плід фантазії твоєї,
яку стуманив самогон?
В той сон мою утяг ти душу.

Кого по тих жахах зворушить
Октав Мірбо, той самодур,
який в розбещеній уяві
мав джерело своєї слави
і написав »Садок тортур«!

Сказав Еней: »Кортить Вас, пане,
вже звідси дати стрикача.
Чи ж око Ваше не погляне,
як людьми грають у м'яча?«
Відрік я: »Бачив я канкан той,
мені вже показав це Данте.
Невже ті самі тут і там
методи й спосіб катування,
якими вичавить зізнання
так конче хочеться катам?«

»Ріжниця є, хто в тямки візьме, —
мовляв Еней. — Впровадив чорт
гру там в ім'я соціалізму,
а тут вона — веселий спорт.
Все німець переймає швидко,
бо вже він має п'ятилітку
та концентраки заснував,
що в нього зветься »Nacht und Nebel«.
Як попадеш — то мов у небі,
бо вже навіки слід пропав.

Та помандруймо з Вами в Київ.
Не до смаку Вам тут кутя.
А там, де дух Шевченка віяв,
пульсує гаряче життя«.
І ми, дві довгоногі птиці,
попростували до столиці.
О Києве, тобі привіт!
В побожності схилимо чола.
Усіх еднаеш ти у коло.
Тут нації краса і цвіт.

Ось на Шевченковім бульварі
вітають нас ряди тополь.
Здається, тут пройшов Аляріх
чи інший варварський король.
А може люті яничари?
Бо недогашені пожари
у міста серці золотім
повижирали чорні плями,
і метушиться у нестямі
воно, розгублене зовсім.

О, де ви, літ минулих друзі?
О, де завіявся ваш слід?
В яких снігах у лютій тузі
кайлами трощите ви лід?
Я бачу скрізь чужі обличчя.
Даремне я зову і кличу.
— »Та чи не кинув нам сюди
в палкім ентузіязмі Захід
людей нових від мого фаху?
Ану ж, Енею мій, знайди

поетку, ніжну як вербена,
що край дороги розцвіла,
що їй дзвінке ім'я Олена,
що зачарована пішла
повз таємничі звабні двері
на дальній і »прекрасний берег,
на клич задимлених вогнів«.
Я чув, що тут, у ріднім лоні,
цвіте в благословеннім гроні
вона, гуртуючи співців«.

Попростував Еней і в пітьмі
зненацька зупинив мене
перед великими ворітьми.
»Оце житло її сумне, —
сказав він. — Тут їй казка сниться«.

Поглянув я: та ж то в'язниця!
Дав варті пачку цигарок
Еней — і сходами до камер.
Ноги торкався холодний камінь,
губ у повітрі кожний крок.

Там люд туливсь, як по печерах.
Хто кинув їх у цей барліг?
Ось-ось число її на дверях —
і ми ступили за поріг.
Поетка корчилась на нарах,
бліда, неначе вже на марах,
а біля неї ніж, яким
вона собі розтяла жили.
Уже знекровлена, безсила,
казала шепотом глухим:

»Знайомі речі і обличчя
вже стали зайві і чужі.
Я чую поклик таємничий,
кружляю на вузькій межі.
Розлито недопите сонце,
душа в червоній амазонці
мчить на коні в гарячу смерть,
бо не холодне умирання
послав Господь. Вином страждання
мені налив Він чашу вцерьть.

Я на високій стала вежі;
мов корабель хай відпливе
життя у заграві пожежі».
І вже лежало неживе
перед очима юне тіло.
Спитав я: »Защо ця немила
спіткала жінку доля?» й рік
Еней: »Оскаржив провокатор
її. Щоб утекти від ката,
вона свій вкоротила вік.

Священних жертв таких немало,
бо гештапівський однострій
енкаведисти повдягали;
гудуть, як той джмелиний рій,
скрізь українську молодь ловлять,
і вже пішло тут безголовля.
Отож на предків любий край
хай наживають наші п'яти,
бо взявсь тут пальми колихати
той самий пролетарський май».

Попрямували ми на захід,
тікаючи з пекельних гавр.
»Земля — то сатани винахід, —
сказав Еней. — Іхтіосавр,
і той напевне би заплакав,
побачивши тих горопаків,
а ми, пройшовши крізь полон,
вже так серцями зашкарубли,
що не хвилюють нас ті кубла;
ще світ нам красить самогон.

Нехай же нас минають бомби.
Тримаймось напрямку Берлін.
Погляньте там на катакомби,
подиште попелом руїн».
Ми йшли та йшли. Зоря в керую
вдягла нас ранкова. »Енею, —
промовив я, — на манівець
ти збочив. Ніч ми йшли без павзи.
Це ж не Берлін, а Заксенгавзен.
Ми в інший забрели кінець».

Всміхнувся він: »Тут теж є табір,
де Вам зустрінеться співець,
якого шлях геройський звабив,
невтомний лицар і боець.
Це буде наш кацет останній,

бо годі вже на фортеп'яні
бентежних Ваших почувань
підкручувати струни нервів,
показуючи, як для червів
людину міситься на твань».

Ввійшли ми в табір. Мертвий спокій
там чатував. Він весь затих.
В задумі начебто глибокій,
смутні, по камерах своїх
стояли в'язні і молились.
Суворо очі їм світилися,
і поїняла їх глухота.
Слова на дні душі зростали,
де загорялись, мов опали.
Не ворушилися уста.

Так чверть години у мовчанці
минуло, й табір знов ожив.
Був там єпископ серед ланців,
і я до нього приступив,
спитався: »Що то за відправа?«
Відмовив він: »Героям слава.
Герой загиб, і я по нім
мовчазну правив панахиду.
Нікого з спільників не видав,
себе не зрадив він нічим.

Сказав я всім: »Коли уранці
сніданний дзвоник продзвенить,
ставайте в коло всі, о бранці.
То знак, що я почну служити«.
В молитві ми серця з'єднали.
Я з іншого народу, але
схиляю голову перёд
геройством«. Запитав я: »Хто він?«
І враз, змінивши ритм розмови,
полився слів сочистий мед:

»Він воїн був, лицар він був і поет.
Уславив він, як у давнину Овідій,
пізнавши надхнення найвищого лет,
вік злотий і срібний, і той, що із міді,

що сонце в нім висне й гуде, і гуде,
незрушно-мутне, над сухими борами,
а хижі ватаги, що вождь їх веде,
у штурмі вдираються в замкові брами.

Із кігтів почвар добувавши скарби,
уславив він вірність і жертву героя,
того, що обличчя формує доби,
що з світом до бою стає і з собою.

Він йшов, обминаючи соняшний сад,
де смокви і грона сочисті, йшов з гаслом
»Ні кроку зі шляху, ні думки назад«,
бо кликала вічна мета і не гасла.

Чекала спокуса його неодна
і вабили повні зрадливої знади
прозорі озера науки, вина
і навіть поезії пінні каскади.

Та де той п'янкіший найдеш водограй,
він мовив, де плеса синіші, холодні,
як ставити ногу недбало на край
блакитної чаші безодні...

Він знав, що всі мури земного впадуть,
як серце своє він оберне на сурму,
що вежі найвищі духовости ждуть
його необорно-шаленого штурму.

Мигтіння і рух блискавиці — думкам
надавши, а рішенням — важкість каміння,
на голім верхів'ї гори сам-на-сам
він став зі своїм невблаганним сумлінням.

Як першого дня появився він тут,
то йшов яснолиций, міцний і суворий.
Ще вільний він був від кайданів і пут,
хода його твердо гула в коридорі.

Вночі на розмову покликав був кат,
і другого ранку, коли він вертався
до камери, слухали ми з-поза ґрат,
як трошечки він, ідучи, спотикався.

По третій розмові ж з лихим пацюком,
з тим катом, яка відбувалась віч-на-віч,
він плентався й ледве волікся мішком,
і слід позначався по ньому кривавий.

У камері, де залишився він сам,
прикуто його до землі ланцюгами,
і, наче папір промокальний, від плям
поволі холодний червонівся камінь.

Вже годі було добувати зізнань,
бо не підіймалась розбита щелєпа,
і тільки, мов хвиля останніх буянь,
ще перебігав по завмерлому трепіт.

Він жертви солодкість жахливу зазнав,
вже очі йому сповивали тумани,
а він, неборний, лише жалкував,
що вдруге померти йому вже не дано.

На шпиль найстрімкіший жорстоких страждань,
на голий той шпиль, де нема на що спертись,
зійшов його дух, що не знав катувань.
Стояв, височів над проваллями смерти.

І смерть, упокорена духом живим,
в порожню домівку розбитого тіла,
вагаючись, кроком ввійшла нешвидким,
ввійшла, наче служка бентежно-несміла».

Так панотець гоноровитий
страшну подію вдяг у спів
і про геройство говорити
словами Ольжича умів,
сліпив вогнем його метафор,
мов самоцвіти брав із шафи,
що в ній беріг коштовний скарб
цитатів, спогадів і вражень.
На кожне слово — що не скаже —
колись поет поклав свій карб.

Коли ту оповідь єпископ
з слізьми у вічу докінчив,
вогонь йому в зіницях блискав,
і в'язнів він благословив.
Ми попрощались, у неволі
лишився він, а ми у полі
знов опинились, і сказав
Еней: »Пора нам розлучитись.
Багато дечого навчитись
Ви встигли, й я щось скористав.

Мішав я літні дні й зимові
в мандрівці нашій без черги,
події різні і розмови,
щоб не навіяти нудьги.
Вам показав я все in puse
і ось тепер я prima luce
дістатись хочу до Дніпра.
Коли добудуся до Дону,
знайду собі нову Дідону
і з нею наживу добра«.

»Прощай, супутнику і друже! —
Йому я щиро відказав.
— Мені в пригоді став ти дуже.
Без тебе пекла б не пізнав.
Тож Котляревського Івана

вітай від мене, свого пана,
який мені в проводирі
тебе послав. Йому подяку
за це склади і покалякай
з ним до вечірньої зорі.

Чи десь у цих краях неслави
ми знову зійдемося удвох?
Я в Прагу йду, до вод Влтави,
там є від бомб добрячий льох».
»У катакомби Вишеграду
Вас друг мій Мухин прийме радо.
Привіт йому! — Еней сказав.
— Хоч не кохавсь я в Славках, Вандах,
та часто на чужих верандах
я з ним улітку ночував.

Він Вам покаже синагогу,
де катуватиме пророк
лихого Гога і Магога.
З ним знайдете Ви без морок
той кут за Празьким заборолом,
де з Майрінком стикався Голем.
І, може, десь під мряку й дощ
Вам явиться великий цадик,
що проклинає той порядок,
який завів німецький вождь.

Тож проповідує він люду,
поважним хасидам-жидам
високі мудрощі талмуду.
Його шанують вельми там.
У сховищі він потаємнім
живе, в якомусь льосі темнім».
Тут я Енея попрощав,
пішов у море мли збуяле.
Мені услід кричав він: »Vale!«
і довго шапкою махав.

Став прояснятись південь хмурий.
В кольорах Реріха мені
заголубіли сірі мури
старої Праги вдалині.
Вгорі засяяли Градчани.
А сни мої були прочани
до храму дальнього краси,
до таємничого Тибету
душі, де мир анахорета
сторожать гори і ліси.

І стала тьма, запанував хаос
Немов перед створінням світа...
Скрізь марища з хаосу виринали,
Лиха зараза, голод, злидні, жах — ...

Деся Українка

ВЕЛИКИЙ цадик і товмач талмуду,
сивобородий хасид і мудрець,
шанований поміж жидівським людом
святої тори вславлений знавець,
свічки високі в шабаш запаливши,
свій стан у посмуговані, чудні
тканини молитовнії повивши,
закляття виголошує страшні.

Насупивши густі, кошлаті брови,
у ніч волає він: »О Адонай!«
до Бога помсти, давнього Єгови,
і в голосі його гуде відчай.

Ввижаються йому висоти горні
Сінаю древнього, і під жалі
у такт гойдається коробка чорна
на жовтім покарбованім чолі.

»Нехай спобігне кара невідклична, —
так закликає він. — Хай сокрушить
Твоя нещадна помста споконвічна
той нарід, що наказує нам жити,
що нарід мій занапастив і гонить,
що в череві розжарених печей
старих мордує, молодих полонить,
на розплід не лишає нам дітей.

Хай буде він мов той садок безводний,
хай стане він мов сухолистий дуб,
рамено власне хай жере, голодний,
хай юнаки, мов ліс, підуть на зруб.
Хай в тузі нудить, мов перед родами
жона, яка тамує жах і біль.
Хай плаче над посохлими полями,
де уродили рута і кукіль.
Хай буде до спрагнілого подібний,
що спить і воду п'є вві сні з вином,
та в п'їтмі прокидається незглибний
із пересохлим в роті язиком.
О Господи! Скарай той нарід-Каїн,
зміцни упертість у його серцях,
щоб у гріхах своїх він не покаявся,
не навернувся на правдивий шлях.
Слук заклади йому, щоб він ушима
глухими істини почуть не міг,
і засліпи його, щоб він очима
не бачив — невидючими — доріг,
йшов на загин за лживими вождями,
щоб метушився він, позбувшись сна —
зацькована отара у нестямі,
яка лишилася без чабана.
Хай це триває, поки на пустелі
Господній гнів оберне всі міста.
І стануть житлами лиш голі скелі,
де люд огорне сіра самота».

І цадик горщик, ліплений із глини,
бере, шпурляє на піл, навісний,
ногами люто топче черепини,
щоб покрити їх на пил дрібний;
волає гучно знов до Адоная:

»Яви, о Господи, грозу і гнів!

Як я тепер цей горщик розбиваю,
так потрощи державу вогонь,
щоб не лишилось черепка, яким би
води хтось міг зачерти з джерела,
щоб не лишилось черепка, що в нім би
хтось жару міг принести до житла.
У звалищах палаців, очманілі
від голоду, хай скавучать вовки,
хай скачуть там собаки здичавілі,
лисиці брешуть і гризуть кістки.
Хай сови кубляться в церквах, літають.
Хай кажани паскудять на хрести.
Чи чуєш Ти мене, о Адонаю!?

Залізною мітлою край змети,
щоб не було врожаю, щоб руками
збирали люди в полі колоски,
щоб за тверде підложжя був їм камінь,
щоб не мололи мертві вітряки.
О, накажи, що слива й грушка мусить
давати стільки пізньої пори,
скільки лишається після потрусу
на голому вершку — сливок дві, три.
О, знищ у тім народі дух завзяття,
дорадників-пророків, мудреців.
Хай буде він — мов восени багаття
з порубаних, потятих будяків.
Блискуче срібло оберни на піну,
а золото на полум'я і дим.

Якщо той нарід — мур, пробий щілину,
щоб просмоктався дощ дзюрком тонким,
щоб розмивав зсередини він камінь,
щоб день прийшов — і з громом мур упав
і все, що там плекалося віками,
під звалищами грузу поховав».

Отак, запрагнувши страшного чуда,
ворожить цадик, хасид і мудрець,

святої тори, мішни і талмуду
ніким не перевершений знавець.
Повив він стан у чорнобілій таліт,
і тефілін горбанить на чолі.
Він ворога рокує на поталу;
єрусалимські точаться жалі,
немов у вавилонському полоні.
Угору руки простягнув аскет
і перед тим, як розтулить долоні,
зненацька він їх кидає вперед,
немов шпурляючи в нічні простори
зненавистю насичені слова,
що накликають помсту, плач і горе
і огонь на люд, худобу і жнива:
»Хай сміх і радість відлетить, мов птиця,
хай змовкнуть музики й пісень слова,
а у бездахих чорних кам'яницях
хай виросте полин, бур'ян-трава...«

І западає на хвилину тиша,
і мовчки вносить, ставить між свічок
талмудник пастку, де піймалась миша,
і пастка та — то дротяний мішок.
Над нею чудно хасид химородить,
вхопити хоче мишку на гачок,
її крізь ґрати голкою скородить,
вона ж тікає із кута в куток;
згори над нею крапле стеарином,
тонким струмком зі свічки ллється лій,
на шерсть, на мишачу поволі рине,
кружками твердне білими на ній.
Жалять тваринку ті пекучі оси,
і миша метушиться і пищить;
та химороднику цього не досить:
рідку смолу він починає лить.
Така вона жеруча і гаряча,
немов її позичив в пеклі біс,

і миша вже не бігає, а скаче,
але дротів навколо — цілий ліс.
Гризе, гризе вона прокляті ґрати,
що оточили мишачий Содом,
та, неспроможна сказу подолати,
вже полум'ястим крутиться жмутком.
І оком дивлячися мертвим, голим,
в екстазі хасид як задеревів.
З обличчя вже не цадик він а Голем,
корч захвату йому аж м'язи звів.
І знову він волає до Єгови:

»О, Боже наш! Ти є жорстокий Біг,
не є Ти Бог всепрощення й любови.
Ти люд січеш, мов вогняний батіг;
Ти Бог не злагоди, а помсти й кари.
Як я Твоє створіння катував,
так Ти скарай бундючний, пишний нарід,
що нищив нас і на тортури гнав.
Хай в муках він, як миша ця, загине,
у клітці гризучи залізо штаб;
хай стане пасткою йому країна,
де виріс він і житиме, як раб.
Нашли на нього хижу смерть і бурю!
Я тільки є благальний помсти крик,
моїм народом посланий мешурис,
його страшний, проречистий язик.
Воскрес і віродився дух Ісаї
в моему тілі вутлім і старім,
і чорним прапором жалоби маю
я над народом скривдженим моїм.
Ждемо ми помсти, мов корова злучки,
яка реве та йти не хоче в хлів.
В нас Пейсах без маці, смутні в нас кучки,
на Гамана нема медовиків«.

Мов бас, бринить той голос серед ночі.
Свічки горять у срібних ставниках.
Нерівне полум'я дрижить-тріпоче,
виблискуючи тьмяно на ножах,
затиснутих у кулаках старечих.
І точить хасид скаргу і жалі,
пасматим талітом закутав плечі,
і тефілін горбанить на чолі.
Ягня мале приносить він у жертву,
повільно ріже, сколює ножем.
Воно, напівживе і напівмертве,
ногами смикає під сікачем.

»Січи всіх ворогів мечами кари,
врази пихате кодло навісне
не милосердим кошерним ударом,
— поволі ріж на м'ясо, на тrefне, —
так знов волає цадик до Єгови.
— Хай ворог труситься, як це ягня,
що у руках моїх збігає кров'ю,
і винищи дітей йому до пня.
Хай пранці принесуть йому зі сходу.
Так ревню він про чисту расу дбав,
тож хай жінкам, таким пишним на вроду,
майструє чорних байстрюків зуав.

Хай меч твій нажереться м'яса-стерва,
щоб всі ворота трупом загатить.
Мов очерет, мов сохлий лист на вербах,
хай люд під лютим вихорем тремтить,
хай утікає в скелі і печери,
коли під гуркіт, брязкіт і під грім
заточаться, мов п'яні, хмародери,
повиті в чорний чад і жовтий дим,
коли земля, мов стиглий овоч, трісне,
коли річки сірчані потечуть,
річки смоли й вогню, і небо звисне,
як сивий шмат, якого бурі рвуть.

Зжени людей, в тісні замкни їх межі,
за плащ хай буде їм вузький мішок,
мотузка хай чересла підпереже,
хай чалить небезпека кожний крок.
Хай, хто втече меча, впаде у яму.
А мудрого, що з ями утече
і проторує шлях собі крізь гамуз,
хай ворог зашморгом поволочє.
Хай Адонаїв меч нап'ється крові,
язик хай буде полум'я гучне,
а подих вихорем, що здійме повінь,
що аж по горло людові сягне...

Я знаю, справдиться мое прокляття,
коли до нього прикладу печать:
себе на смерть повинен роковать я,
щоб чорним чарам слова сил надать».

Так рік великий цадик і пригубив
свячену чашу, де вино було
з отрутою... Гримнули помсти труби.
В заграві лютій небо зацвіло.
Снопи вогненні бризнули дощами.
Край спалахнув, мов тисяча Гоморр.
І вслід пожарам чорними слідами
пішли по трупах хлад, і глад, і мор.

ДЗВЕНЯТЬ затьмарені трамваї,
хриплять розпачливо гудки.
На шмаття буря розриває
вечірні натовпи людські.
Ось ними черева неситі
театрів, кін і вар'єте
аж до переситу набиті.
Жага там квітне і росте.
Бої, і чвари, і пригоди
тремтять на білім полотні,
екзотика страшної вроди
і дикі чари навісні.
Життя, екранами відбите,
чужі любов, страждання, смерть
і пристрасті непережиті
наллють порожні душі вщерть.
Зіхають жерлами гармати,
свій засів сіють літаки...
Жінок учаться обіймати
якісь безвусі юнаки.
Все змішано: і тихі води,
і млосні звуки баркарол,
і грізні бомбяні заводи,
а все завершує футбол.
Як людські душі стали схожі
на радіо чи грамофон!
І паперові, мертві рожі
зі стель їм кидає Нерон.
Не пахощі отруйним чадом
поваблять їх у небуття.

О, ні, — нудьга, скрутившись гадом,
ім опоясує життя.
Знов криком »rapem et circenses!«
стрясає скрізь повітря чернь.
Князь тьми узяв гігантський пензель,
відром у пеклі фарб зачер
і ось на тлі небес малює
якісь краєвиди жажні.
Он смерть лиха вгорі чатує.
Співає їй мотор пісні.
Птахами небеса вагітні.
Вже місто сотнями Гоморр
палахкотить, і фосфор квітне,
як полум'ястий мухомор.

Чи то екран, чи грізна дійсність?
Де правда тут, і де є гра?
Сирени рев у хмарах висне.
На душах репнула кора.
Мов голі стовбури обдерті,
вітрами шмагані вночі,
вони біліють, жахом жерті,
і скрізь прожекторів мечі.
Он пащу бункер роззявляє,
який, мов твань і мул, юрбу
в бетонне черево згрібає.
А вітер ночі дме в трубу...
Палайте, горді кам'яниці
і гострі вежі катедраль,
будови з каменю і криці
і золото музейних заль!
Церкви, де дух середньовіччя
в стобарвних променях вікн,
бо вік-у-вік вас будівничий
вирощував, мов квіти лон,
і вам тепер не місце в світі,
де все залізо і бетон,

де творять люди штучний вітер
і де сирена — камертон.
Руїнами чорніє Ахен,
стрільчасті дуги вихор стер,
і дише диким, лютим жахом
вогнем насичений етер.
Став спогадом прекрасний Бремен,
від Мюнстера лишився міт,
січе міста залізний ремінь
і розпорощує граніт.
Колони Кельнського собору,
стрункої готики мара, —
все щезне, й плугом переоре
ввесь простір проклята пора.
Ламаймо, мов свавільні діти,
свої забавки для химер,
вітаймо долю троглодита
і вогкі сумерки печер!

Із коминів струмиться мирно дим,
і сонце ранкове поволі,
гойдаючися на вершку тополі,
стає вже плином золотим.
Он, перекресливши квадрати площ,
з дзеленькотом летять трамваї.
День, наче шату, хмару розриває
і силпе іскор срібний дощ.
А під каштанами веселий крик:
навколо водограю діти,
і в бризках водяних вологі квіти
так само пахнуть, як торік.
Десь на мосту чавуннім обабіч
гіганти бронзові на конях,
неначе скам'янівши в перегонах,
вартують простір день і ніч.
І мудрість бережуть, як цінний крам,
в бібліотеках фоліанти,
і темрява на образах Рембрандта
в музеї квітне світлом плям.
В фанфарах фарб Ван-Гог: відтінків сто
у їхній грі. Мов млу під ранок,
тремке мереживо й легкий серпанок
безжурно заclubив Ватто.
Прозоре рококо бере у бран
усі думки в просторій залі,
і сміх жінок крізь мариво Версалю
веде у світлий рай оман.

Та враз сирени гострий крик
ту тишу раптом роздирає:
вже прапором у хмари має
червоний пломеню язик.
Хати, дерева й дівтору —
все гураган змісив у кашу,
все крутить сатана в чардаші,
нову вигадуючи гру.
Екзотика країв Гогена,
пишна флямандська рясота
Рубенса й барва золота
на фресках базилік, де денне
проміння сутінню цвіло,
— все освітила блискавиця,
забула згаснути й, мов птиця,
б'є крилами заграв у скло.
Став ґрунт рухомим і хитким,
вогненні падають обруси,
важкі удари землетрусу,
і кам'яниці кришить ґрім.
В чавунні труби біси дмуть,
бісиці б'ють у тамбурини.
Розтоплене залізо рине,
і чорні вихорі гудуть.
Пливе мара, мара, мара
і скрізь почвари і машкари.
Я вас розвію, темні чари:
дмухнув — і згасла зграї гра.

Не бункер, а ліси зелені
мені гудуть: »Вітай, вітай!«
Вбираю простір у легені,
мене стрічає тихий край.
До мене явори й дуби
магічні простягнули жезла.
О дійсности маро, ти щезла!
Дзвенять байраки і горби.

Десь голубіє далечінь.
Встає серед гаїв Китаїв.
Дзвіниці шпиль на сонці сяє,
і ваблять осокори в тінь.
Приймає озеро мене
у води ясні і холодні,
і що минуло, те сьогодні
знов повернуло й не мине.
Шуміть, високі ясені,
серед гіллястих верховіть
мою тугу приколишіть.
Свій килим, луже, розгорни.
Май пестить сосну молоду
і душу променем квітчає.
З безодень смерти і відчаю
я в незагасне світло йду.

ВІД Сталінграду котиться лявіна
за Дін і за Дніпро. Палають ватри.
На білий сніг ллючи червоні вина,
знов ставить Темуджін линялі шатра.
На захід фюрер стяг полки голодні,
новою зброєю світи шахує,
а вже позаду мертве і холодне
Німецьке море хвилями шумує.
І, продираючись у стратосферу,
у чорну просторінь летять ракети,
— невидані на небі хмарожери,
в солярний біг не втягнені комети:
закуті в грози й панцері стрекози
даремно-марно трощаться об острів.
А що, коли ще й той останній козир
е лиш брехня модерних Каліострів?..

Спис Одіна зламавсь. Валькірій коні
мчать день і ніч хоробрих у Вальгаллу,
і натискає вже на Відень Конев,
ідуть дощі жеручого металу,
і владним рухом маршальського жезла
орду скеровує до Шлезька Жуков.
Брунатна гвардія в тумані щезла,
і носиться над нею згряя круків.

З Бреславля поїзди летять на Прагу
крізь вітер крижаний, в мороз тріскучий,
ревуть, немов страшні звірі від спраги,
що їх ловець жене на мертві кручі.
Дітей замерзлих кидається з вікон,
з плятформ, напівзавіяних снігами,

а вслід за ними з розпачливим криком
в замети скачуть матері в нестямі.

Сягає повінь до дахів Берліну.
На звалищах бої за барикади.
Пожарами почерчені руїни
і ненастанний гуркіт канонади.
Вмовляє Геббельс у дідів відвагу,
в калік, у лянштурмівців одноруких
і закликає битись до виснаги,
а метрополія конає в муках.
Сам фюрер, що подався до столиці,
сидить у канцелярії Державній.
Його вітають вогняні грімниці,
а не пісні, як у часи днедавні.

Невже все пожере ота пожежа?
Невже то корч останньої напруги?
Невже хитається й впаде, мов вежа,
те третє царство блиску і потуги?
О Геббельсе, проречистий промовче!
Невже тебе скосила вже отрута!
Не чуєш ти вже скавуління вовче.
Чи ж то була Сократова цикута?
Невже твоїй душі не сніться навіть
акторки молоді та «інфернальні»,
що їх вела вузька тропа до слави
через поріг твоєї спочивальні?

Коли гранати, бомби і гармати
злили свій рев в єдиний гул протяглий,
який потягсь, мов полотно з варстату,
— стенився вождь і стрепенувся нагло.
Знегамлений, між каменів нечулих,
самотній, мов Адам, знайшов він Єву;
недолю й щастя днів своїх минулих
несе до стіп ясної королеви.

У рот вкладає рурку револьвера.
О, тільки потиск, біль раптовий, вибух,

— і світ гойдають птахи шовкопері,
і мчать хвилини на блакитних рибах...
Але чи втішать радощі Вальгалли?
бо дезертиром він ввійде в неславі,
коли бенкетуватимуть шакали,
шматуючи роздертий труп держави...

У коло стали вірні палядини;
останню шану мертвому віддати!
Ллють на тіла, не миро, а бензину,
і все вкриває вже вогниста шата.
Всі наче скам'яніли — руку д'горі!
Палахкотять пломена, мов латаття.
В людські обличчя пригоршнями зорі
шпурляє, розгоряючись, багаття.
Б'є в мури гул ворожого прибою.
Стає все вужчим обруч виднокругу.
Та тіло того, що не знав спокою,
не дано на поталу і наругу.

На лоб строптине пасмище волосся,
втопивши погляд свій у мертвий камінь,
— як у старій легенді Барбаросса,
в підвалі вождь чекатиме роками
нового вихорю, нової бурі,
щоб, ставши досвідом і віком старший,
Європі на новій клявіатурі
суворо грати переможні марші.

Часів минулих божевілля
часам прийдешнім — дивний дар.
Епоха лютого свавілля
колись п'янкх набуде чар.
Перемусує, перебродить
і перебарвить нам роки,
щоб, запаливши сяйво вроди,
вернути втрачені віки.

ВЖЕ революція чутна нам
в далекім відгомоні днів,
що відлунали гураганом
в порожню просторінь років.
Давно ввійшов в легенду Ленін,
а мертва тиша — в мавзолей,
і здав новий безсмертний геній
в архів багаж його ідей.
Знов реставрована держава
від Порт-Артура до Кремля,
страшна, зажерлива, лукава.
Стає тісною їй земля.
На зблоті царських регалій,
які вже двадцять вісім літ
десь припорошені лежали,
заіскривсь кожний самоцвіт.
Знов армію єдиний порив
пойняв. В вітрах лопоче стяг,
і знов Кутузов і Суворов
її провадять до звитяг.
Солдатів сірі силюети
гуртуються у пасма хмар.
На офіцерах еполети
вилискують, мов жовтий жар.
Знов маніфестом ієрарха
святиться Русь новітніх днів.
Даровано їй патріярха
і настановлено ченців.
Здушивши волі кожний відрух,
хтось постать Юрія прибрав,

католицизму »хижу гідру«
конем рудавим притоптав.
І дикий вихор маскаради
ввесь світ затуляє в канкан,
не в синій чар Шехерезади —
у чорний вир фата морган.
Петра і лютого Івана
неперевершена доба
шанує боем барабана.
Рокоче славу їм труба.
Росте монархія в простори.
З серпом і молотом на тлі,
замає знову трюхкольора
над диким обширом землі.

ТУТ Мюнхен, третьої держави
первопрестольний град,
що свідком був потуги й слави.
Тут вождь приймав парад.
Тут для промов його був форум,
де натовп серед скель
гойдав, хвилюючися морем,
державний корабель.
Ще снить про дні якісь далекі
дух мертвих малярів.
В румовищах Пінакотеки
день димно догорів.
Зіхають пусто кам'яниці,
почавлені на хрящ.
Мов зуби, бита цегла й криця
їм кришиться із пащ.
Пройшла майданами руїна.
На кожному мурі струп,
і сонце трошечки карміну
кладає на міста труп.
Пустеля — мертві тротуари,
де річ не гомонить.
Лиш авто часом, як примара,
крізь пустку прошумить.
Вапняний пил в повітрі висне,
все саваном одяг,
і соняшне проміння скісно
тремтить на хідниках.
Неначе в день Страшного Суду,
світ нереальним став.

Тривати вічно вітер буде
без смерку і заграв.
Де ліг проспект, мов шлях до Бога,
засипаний вапном,
біліє брама Перемоги
з потрощеним крилом.
І в тому світлі фантастичнім
ще церква, мов фантом,
фосфоризує феєрично,
очерчена пером.